

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ
ΟΙ ΑΔΩΝΙΔΟΣ ΚΗΠΟΙ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ*

Τὰ τῆς συνηθείας τῶν Σερραίων γυναικῶν νὰ ἐκθέτουν κατὰ τὴν περιφορὰν τοῦ Ἐπιταφίου πρὸ τῶν οἰκιῶν των πινάκιον μὲ χλόην αριθῆς ἥ φακῆς ἥσαν γνωστὰ ἐκ μνείας τοῦ ἔθιμου ὑπὸ τοῦ Ν. Γ. Πολίτου, ὅστις καὶ συνεσχέτιζε τοῦτο πρὸς ἀρχαῖον θρησκευτικὸν νόμιμον, τοὺς Ἀδώνιδος κήπους¹.

Ἡ ἐπιβίωσις τοῦ ἔθιμου ἐν Ἀν. Μακεδονίᾳ ἔκινε ἀπὸ πολλοῦ τὸ ἐνδιαφέρον μου καὶ ἐπωφελήθη τῆς γνωριμίας μου μὲ Σερραϊκὴν οἰκογένειαν, ἐγκατεστημένην ἐν Ἀθήναις, διὰ νὰ ἴδω ἀναπαράστασιν αὐτοῦ.

Ἐπλησίας τὸ Πάσχα τοῦ 1954 καὶ ἡ κυρία τῆς φιλικῆς μου οἰκογένειας ἐπροθυμοποιήθη νὰ παρασκευάσῃ πρὸς χάριν μου τὸ λεγόμενον εἰς τὸ Σερραϊκὸν ἰδίωμα «χασίλι» (=πρασινάδα). Δέκα πέντε ἡμέρας πρὸ τῆς Μεγ. Παρασκευῆς ἔσπειρεν εἰς ἓνα πιάτο μὲ νερὸ σπόρους φακῆς. Οἱ σπόροι γεήγορα ἀνεβλάστησαν καὶ τὸ βράδυ τῆς Μεγ. Παρασκευῆς, τὴν ὥρα ποὺ περνοῦσε δὲ Ἐπιτάφιος τῆς Ἅγιας Βαρβάρας τῶν Πατησίων, ἐτοποθέτησεν εἰς τὸν ἔξωστην τοῦ σπιτιοῦ της ἓνα τραπέζακι καὶ ἔβαλε ἐπάνω εἰς αὐτὸ τὸ πιάτο μὲ τὴν καταπράσινην χλόην τῆς φακῆς. Κοντὰ εἰς αὐτὸ ἐτοποθέτησε τὴν εἰκόνα τοῦ Ἐσταυρωμένου, μίαν λαμπάδα ἀναμμένην καὶ ἓνα θυμιατήριον. Ἐφωτογράφισα τὸ πιάτο μὲ τὸ «χασίλι» καὶ ἐδημοσίευσα τὴν εἰκόνα εἰς τὸ βιβλίον μου «Ἐλληνικὰ ἔορταὶ καὶ ἔντιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας» ('Ἀθῆναι, α' ἔκδ. 1955, σελ. 161, πίν. Θ' 2). Ἐξ αὐτοῦ παρέλαβε τὴν εἰκόνα καὶ τὴν περιγραφὴν δὲ Eugen Fehrle εἰς τὸ βιβλίον του: «Feste und Volksbräuche im Jahreslauf Europäischer Völker», (Kassel 1955), σ. 123, 125.

Τὰ τοῦ ἔθιμου τούτου τῶν Σερρῶν ἔγιναν κατόπιν γνωστὰ καὶ ἐκ δημοσιευμάτων λογίων καταγομένων ἐκ τῆς Μακεδονικῆς πόλεως, τῆς Ἀννας Τριανταφυλλίδου² καὶ τοῦ Ν. Πέτροβιτς³ καὶ τοῦ καθηγητοῦ Στίλπ. Κυ-

* Ἀνακοίνωσις γενομένη εἰς τὸ Α' Συμπόσιον Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου (Θεσσαλονίκη, 18 - 20 Ἀπριλίου 1974). Λόγῳ τοῦ ἐνδιαφέροντος τὸ δόποιον παρουσιάζει διὰ τὴν περιοχὴν τῶν Σερρῶν, ἀναδημοσιεύεται ἀπὸ τὰ οἰκεῖα πρακτικὰ τοῦ ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 183 - 186, ὕστερα ἀπὸ σχετικὴν ἄδειαν τοῦ 'Ιδρυματος, τὸ δόποιον καὶ εὐχαριστοῦμεν [Π.Θ.Π.].

1. N. Γ. Πολίτου, «Μαγικαὶ τελεταὶ πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὄνειρων», *Λαογρ. Γ'* (1911) σ. 37 κέ., *Λαογραφικὰ Σύμμεικτα 1'*, 125 καὶ 137.

2. *Παιδικὴ ζωὴ*, ἀρ. 37, Μάιος 1929, Ἀθῆναι, σ. 580,

3. *Σερραϊκὰ Χρονικά*, τ. Β' 1957, σ. 155.

ριαικίδου⁴. Ὅταν δηλ. τὸ βράδυ τῆς Μεγ. Παρασκευῆς ἡ πομπὴ τοῦ Ἐπιταφίου περνᾶ ἀπὸ τὰ σπίτια τῆς συνοικίας, κάθε νοικοκυρὰ σπεύδει νὰ τοποθετήσῃ πρὸ τῆς ἔξωθυρας τοῦ σπιτιοῦ της ἵνα τραπεζάκι. Ἐπάνω εἰς αὐτὸ τοποθετεῖ ἀνθοδοχεῖα μὲ πασχαλιὲς καὶ ἄλλα λουλούδια τῆς ἐποχῆς καὶ ἀνὰ μέσον αὐτῶν τὴν εἰκόνα τοῦ Ἐσταυρωμένου, ἀνάβει κεριὰ καὶ καίει θυμιάματα. Ἐκεῖ κοντὰ τοποθετεῖ καὶ τὸ πιάτο μὲ τὸ χαστύλι, δηλ. τὴν χλόην ποὺ ἐβλάστησε ἀπὸ τοὺς σπόρους τῆς φακῆς ἡ τῆς κριθῆς, ποὺ εἶχε πρό τινων ἡμερῶν σπείρει εἰς τὸ πιάτο, ὡς ἀκριβῶς ἀναπαρέστησε τὸ ἔθιμον εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ κυρία τῆς φιλικῆς μου οἰκογενείας.

‘Ο Ν. Γ. Πολίτης, ὁ διποίος τὸ ἔθιμον ἐγνώριζεν ἐξ ἀνακοινώσεων δύο φοιτηῶν, ἐκ τῶν δποίων δ εἰς ἣτο ὁ Στύλπων Κυριακίδης, εὗρε καταφανῆ τὴν ὅμοιότητα αὐτοῦ μὲ τὸ ἀρχαῖον θρησκευτικὸν νόμιμον τῶν Ἀδώνιδος κήπων καὶ διέλαβε περὶ αὐτοῦ παρεμπιπτόντως εἰς τὴν περὶ «Μαγικῶν τελετῶν πρὸς πρόκλησιν μανικῶν δνείρων» πραγματείαν του⁵.

‘Ως γνωστόν, ὁ Ἀδωνις ἣτο θεὸς τῆς βλαστήσεως, πιθανῶς συριακῆς ἢ φοινικικῆς καταγωγῆς, καθόσον τὸ ὄνομα Adon εἰς τὴν φοινικὴν σημαίνει «κύριος». Γνωστὸν καὶ διὰ τὴν προστασίαν τοῦ Ἀδώνιδος ἐκ τῆς Συρίας καὶ Φοινίκης εἰσήχθη διὰ τῆς Κύπρου ἥδη τὸν Ε' αἰ. π.Χ. εἰς τὴν Ἑλλάδα.

‘Ο μῆνος συνέδεσε τὸν Ἀδωνιν ἐρωτικῶς μὲ τὴν Ἀφροδίτην. Σύμφωνα μὲ αὐτὸν ὁ Ἀδωνις θανατώνεται εἰς κυνήγιον ἀπὸ ἵνα κάπρον καὶ ἡ θεὰ ἀπαρηγόρητη διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ ὁραίου νέου παρακαλεῖ τὴν Περσεφόρην, ἵνα δ Ἀδωνις ἐπανέρχεται κατ' ἔτος εἰς τὴν ζωὴν καὶ διέρχεται ἐξ μῆνας ἐπὶ τῆς γῆς. Κατ' ἔννοιαν διαφορούντων τοῦ Ἀδώνιδος, ὡς καὶ δ τοῦ Ἀττιδος καὶ τῆς Κυβέλης, συμβολίζει τὸν ἐτήσιον θάνατον καὶ τὴν ἐξανάστασιν ἐν τῇ φύσει. Σύμφωνα μὲ τὴν πίστιν αὐτὴν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἄλλας ἐλληνικὰς πόλεις εἰς τὸ τέλος τοῦ θέρους (κατ' ἄλλους τὴν ἄνοιξιν) ἡ τὸ φθινόπωρον, αἱ γυναῖκες ποὺ εἶναι κατ' ἔξοχὴν ἐπιρρεπεῖς εἰς συναισθηματικὰς λατρείας ἔωρταζον τὰ Ἀδώνια, εἰς μνήμην τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ θεοῦ: ἐγίνετο πρόθεσις εἰδώλων τοῦ Ἀδώνιδος, κατὰ τὸ σχῆμα κηδευομένου νεκροῦ καὶ αἱ γυναῖκες ἐμίμοῦντο τὰ γυνόμενα εἰς τὰς κηδείας: θρηνοῦσαν, ἔσχιζον τὰ ἱμάτιά των, ἔτυπτον τὰ στήθη καὶ ἔψαλλον μοιρολόγια, καθωσίωναν δὲ καὶ ἐπιταφίους εἰς τὸν Ἀδωνιν, τοὺς λεγομένους κήπους: ἐσπειρον δηλ. εἰς κεράμεια ἡ ἄλλα ἀγγεῖα σπόρους φυτῶν ταχέως βλαστανόντων (μαράθου, θρίδακος), οἵ σπόροι ταχέως ἀνεβλάστανον μέχρι χλόης καὶ αἱ γυναῖκες τὰ ἔξεδετον εἰς τὰς στέγας τῶν οἰκιῶν των, ὡς μανθάνομεν ἀπὸ ἀπεικονίσεις ἀγγειογραφιῶν⁶ καὶ παρὰ τοῦ Ἀριστοφάνους (Λυσ. 389:

4. Στ. Κυριακίδου, *Γλῶσσα καὶ λαϊκὸς πολιτισμός*, 1946, σ. 73.

5. *Λαογραφία*, ἔ.δ.

6. Βλ. Ludwig Deubner, *Attesche Feste* 1959, σελ. 221, πίν. 25, 2: ἀγγειογραφία σωζομένη εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Λούβρου, «δεικνύει γυναῖκα ἐπὶ μιᾶς κλί-

«ὅτε Ἀδωνιασμὸς οὗτος οὕποτε τῶν τεγῶν», ἐπιβεβαιοῦ δὲ καὶ ὁ σχολιαστής: «ἔορτὴν γάρ ἐπετέλουν τῷ Ἀδώνιδι αἱ γυναικες καὶ κήπους τινὰς εἰς τὰ δώματα ἀνέφερον». Καὶ ὁ Πλάτων εἰς τὸν *Φαιδρον*, σ. 276 Β, διμιλεῖ περὶ τῶν Ἀδώνιδος κήπων, ποὺ ἐφυτεύοντο τὸ θέρος. Ὁ Πλούταρχος, Ἀλκιβ. 18,5 λέγει: «εἴδωλά τε πολλαχοῦ νεκροῖς ἐκκομιζομένοις ὅμοια προύκειτο γυναιξί, καὶ ταφὰς ἐμιμοῦντο κοπτόμεναι καὶ θρήνους ἥδον», εἰς δὲ τὸν *Nicla*, 13,11 ἀναφέρει ὅτι ὁ ἀπόπλους τοῦ στόλου εἰς Σικελίαν (415 π. Χ.) συνέπεσε καθ' ὃν χρόνον αἱ γυναικες ἔῳρταζον τὰ Ἀδώνια καὶ «προύκειτο πολλαχόθι τῆς πόλεως εἴδωλα καὶ ταφαὶ περὶ αὐτὰ καὶ κοπετοὶ ἥσαν». Κατὰ τὸν Ζηνόβιον 1,49 οἱ κῆποι τοῦ Ἀδώνιδος «ἐκφέρονται ἀμά τελευτῶντι τῷ θεῷ καὶ φιτοῦνται εἰς κρήνας».

Εἰς τοὺς θρήνους καὶ τὸ ιερὸν πένθος ἀκολουθοῦσse ἡ χαρὰ διὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ θεοῦ. Αὕτη ἐπανηγυρίζετο μετ' ἐνθουσιασμοῦ, ὡς ἀκριβῶς καὶ σήμερον μετὰ τὸ πένθος τῆς Μεγ. Ἐβδομάδος ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου φέρει τὴν χαρὰν καὶ ἀνακούφισιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ Ἀδωνις ἥλθε πολὺ ἀργὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ γίνῃ δεκτὸς εἰς τὴν δημοσίαν λατρείαν, ἡ ὁποία ἦτο δυσμενῶς διατεθειμένη πρὸς μορφὰς συμπαθητικῆς λατρείας. Ἐκαμνεν δμως μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὸ γυναικεῖον φῦλον, τὸ ὄποιον τὸν ἥγάπησε καὶ τὸν ἔῳρταζε περιπαθῶς. Εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν μάλιστα τῶν Πτολεμαίων τὸ ἀρχικῶς λαϊκὸν λατρευτικὸν ἔθιμον τῶν Ἀδωνίων εἶχεν ἔξελιχθη εἰς ἐπίσημον τελετήν, τελουμένην τὸ φθινόπωρον: τὸ εἴδωλον τοῦ Ἀδώνιδος, λαμπρῶς διακοσμημένον ἔξετίθετο εἰς αἴθουσαν τῶν ἀνακτόρων κατακείμενον εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Ἀφροδίτης· ἀπὸ τὴν διακόσμησιν δὲν ἔλειπαν καὶ τὰ ποικίλα σύμβολα, ποὺ ἐφανέρωναν τὴν ἀλληγορικὴν σημασίαν τῆς τελετῆς: φυτά, ἀνθη ἐντὸς ἀνθοδοχείων, μῆρα, πλακούντια, ἐπὶ τῶν ὄποιων εἰκονίζοντο πτηνά, ἐρπετά κλπ. Πρὸς τούτοις ἀοιδὸς ἔψαλλεν ἄσμα, εἰς τὸ ὄποιον παρενεβάλλοντο στοιχεῖα ἀπὸ τὰ παραδιδόμενα περὶ Ἀφροδίτης καὶ Ἀδώνιδος. Τὴν ἐπομένην αἱ γυναικες ἀθρόαι ἔφερον τὸ εἴδωλον εἰς τὴν ἀκτὴν καὶ τὸ ἔροιπτον λυσίκομοι καὶ μὲ γυμνὰ στήθη εἰς τὴν θάλασσαν, θρηνοῦσαι γοερῶς διὰ τὸν Ἀδωνιν κατερχόμενον εἰς τὸν Ἀδην καὶ μέλλοντα νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν γῆν κατὰ τὴν ἄνοιξιν.

Ἡ περιγραφὴ ὑπάρχει εἰς τὸ IE' εἰδύλλιον τοῦ Θεοκρίτου, τὸ ἐπι-

μακος ἔτοιμην ν' ἀνέλθῃ εἰς τὸ δῶμα τῆς οἰκίας. Τὸ πινάκιον μὲ τὰς σταφυλάς, ποὺ κρατεῖ εἰς τὰς χεῖρας, πρόκειται πιθανῶς νὰ προσφερθῇ εἰς τὸν εἰσέτι μὴ νεκρὸν λογιζόμενον Ἀδωνιν». Ὡσαύτως παρὰ Θεοκρίτῳ λαμβάνει οὗτος πρὸ τῆς κηδείας «παντοδαπὴν ὀπώραν». Ἀμφότερα, κατὰ τὸν Deubner, ἐμφαίνουν χρόνον τελέσεως τῆς τελετῆς τὴν ἀρχὴν τοῦ φθινοπώρου, καὶ ἀκριβῶς τὸ φθινόπωρον (14 Σεπτεμβρίου), λαμβάνει χώραν ἐν Αἰγαίη ἥ τελετὴ τοῦ Λειδινοῦ, περὶ τῆς ὄποιας βλ. Γ. Α. Μέγα, *Ἐλληνικὰ ἔορταί*, σελ. 136 κ.ε.

γραφόμενον *'Άδωνιάζονσαι*. Τοῦτο ἡρμήνευσε καὶ ἐπραγματεύθη ὁ συνάδελφος Δημ. Πετρόπουλος ἐν τῇ *Λαογραφίᾳ*, τ. ΙΗ' (1959) σ. 23 π.ξ. Ἐκεῖ μνημονεύει πλὴν τῶν *'Άδωνίων* τῶν Σερρῶν καὶ τὸ ἀνάλογα νεοελληνικὰ ἔθιμα, δῆλ. τὰς εἰκονικὰς παραστάσεις, ποὺ συνηθίζονται πολλαχοῦ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν τὴν ἀνοιξιν ἥ τὸ φθινόπωρον καὶ φέρουν διάφορα ὄνόματα: *Ζαφείρης* εἰς τὴν Ἡπειρον, *Φουσκοδέντροι* εἰς τὴν Στυμφαλίαν, *Κραντωνέλλος* εἰς τὴν Μύκονον, *Κάναβος* εἰς τὴν Ἀμισόν, *Λειδινός* εἰς τὴν Αἴγιναν, *Λάζαρος* εἰς τὴν Κύπρον?

"Ολα αὖτά εἶναι κατάλοιπα ἔνδος καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀρχαίου θρησκευτικοῦ νομίμου, τῶν *'Άδωνίων*, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι εἰς μὲν τὴν τελετὴν τοῦ *'Επιταφίου* τῶν Σερρῶν διετηρήθησαν οἱ «κῆποι», τὴν δὲ θέσιν τοῦ ὅμοιώματος τοῦ *'Άδωνιδος* κατέχει ἡ εἰκὼν τοῦ *'Εσταυρωμένου*, εἰς δὲ τὰς εἰκονικὰς παραστάσεις τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν τόπων διετηρήθη ὁ θρῆνος διὰ τὸν νεκρὸν *'Άδωνιν*, ὑπὸ διαφόρους μορφὰς παριστανόμενον. Ἐνδιαφέροντα διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ σκοποῦ τοῦ ἔθιμου εἶναι τὰ συνοδεύοντα τὴν τελετὴν ἀσματα ἐν Ἡπείρῳ καὶ Αἴγινῃ. Περιορίζομαι εἰς τὰ ἐν Αἴγινῃ τελούμενα. Τὸ ὅμοιόματα ἀνδρός, τὸ δοποῖον ἔκει παρασκευάζουν αἵ γυναικες καὶ παραδίδουν ὃς κηδευόμενον νεκρὸν εἰς τὰ παιδιά, ἔχει ἔκδηλον τὴν φαλλικὴν μορφήν, φέρει δὲ τὸ ὄνομα *Λειδινός*: συμβολίζει κατὰ λαϊκὴν ἀντίληψιν τὸ τέλος τοῦ θερινοῦ ἀπογευματινοῦ φαγητοῦ, ἀλλὰ τὸ νόημα τῆς τελετῆς γίνεται σαφὲς ἀπὸ τοὺς στίχους τοῦ τραγουδιοῦ ποὺ ψάλλουν γύρω του μὲ ἀναμμένα κεράκια τὰ παιδιά. Ἰδού τὸ τραγοῦδι:

*Λειδινέ μου, Λειδινέ μου
τσαὶ κλησαρωμένε μου,
δπον σὲ κλησαρώσανε μὲ τὴν ψιλὴ
κλησάρα
τσαὶ δπον σε περνούσανε
ἀφ' τὴν ἀγιὰ Βαρβάρα,
Λειδινέ μου, Λειδινέ μου.*

*Φεύγεις, πάεις, Λειδινέ μου,
τοσ' ἐμᾶς ἀφήνεις ιρύνους,
πεινασμένους, διψασμένους
τοσ' ὅχι λίγο μαραμένους,
Λειδινέ μου, Λειδινέ μου!*

*Πάλι θά ρθης, Λειδινέ μου,
μὲ τοῦ Μάρτη τὶς δροσές,
μὲ τὸ Απρίλη τὰ λουλούδια
τσαὶ τοῦ Μάη τὶς δουλειές,
Λειδινέ μου, Λειδινέ μου.*

*Τηρθὸς ἡ ὥρα νὰ μᾶς φύγης,
πάαινε εἰς τὸ καλδ.,
τσαὶ μὲ τὸ καλδὸν νὰ ἔρθης
τοσ' δλους νὰ μᾶς βρῆς γερούς,
Λειδινέ μου, Λειδινέ μου
τσαὶ κλησαρωμένε μου.*

7. Βλ. Γ. Α. Μέγα, *'Ελληνικαὶ ἔορται καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας*, *Αθῆναι* 1963 σ. 161, 189 - 191, 236 - 237. Περὶ τῆς τελετῆς τοῦ Λαζάρου ἐν Κύπρῳ βλ. αὐτ. σελ. 142. Εἰς τὴν Λάρνακα τὸ ἔθιμον προσέλαβε τὴν ἰερότητα ἐπισήμου τε-

Εἰς τὸ τραγοῦδι διετηρήθη ἀκραιφνής, ἡ ἵδεα ποὺ ὑπόκειται εἰς τὴν ὅλην τελετήν : εἶναι ἡ ἵδεα τοῦ μαρασμοῦ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐκ νέου βλαστήσεως, καὶ διὰ νὰ εἴπωμεν κατὰ τὸν *Mannhardt*, ὁ Ἀδωνίς εἶναι ὁ δαίμων τῆς ὅλης βλαστήσεως, τοῦ ὅποιου ὁ θάνατος κατὰ τὸ τέλος τοῦ θέρους καὶ ἡ ἀναβίωσις κατὰ τὸ ἔαρ ἀπεικονίζεται ἐν τῷ μύθῳ καὶ τῇ λατρείᾳ τοῦ θεοῦ⁸. Κατὰ τὸν *L. Deubner* ὁ χρόνος τῆς τελέσεως τῶν Ἀδωνίων ἐν Ἀθήναις ἦτο ἡ ἀρχὴ τοῦ φθινοπώδου⁹. Πρὸς τοῦτο συμφωνεῖ ἡ τέλεσις τοῦ Λειδινοῦ ἐν Αἰγίνῃ, γινομένη τὴν 14ην Σεπτεμβρίου ἑκάστου ἔτους.

Ἄς προστεθῆ ἐδῶ καὶ εἰκασία ἔξενεχθεῖσα ὑπὸ τοῦ σοφοῦ ἐρευνητοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Θρησκείας *Martin Nilsson*, ὅτι «πιθανῶς ἥρχοντο ἐδῶ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν παλαιαὶ κληρονομημέναι ροπαί· διότι, κατ' αὐτὸν δὲν ὑπάρχει ἄλλη λατρεία, ποὺ νὰ ἔχῃ κάποιαν σχέσιν, τόσον ὅμοίαν πρὸς τὴν Μινωϊκὴν δενδρολατρίαν, ὅσην ἡ λατρεία τοῦ Ἀδώνιδος». Τοῦτο δὲν

λειτῆς. Ἐκεῖ «ἡ ἀναπαράστασις τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου ἔγινετο εἰς τὸν περίβολον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Λαζάρου. Ἐνα παιδί ξαπλωμένο ἀνάσκελα στὴ γῆ καὶ σκεπασμένο μὲ ἀνθη ὑποκρινόταν τὸ νεκρὸ Λάζαρο, τὸ φίλο τοῦ Χριστοῦ. Τὸ ἐκκλησίασμα ποὺ τὸ περιστοίχιζε ἔπαιζε αὐθόρμητα τὸ ρόλο χοροῦ ἀρχαίας τραγωδίας, ψάλλοντας καὶ θρηνῶντας μὲ δυνατὲς φωνὲς τὸν ἀδικοθάνατο τοῦ Λαζάρου. Κι δταν οἱ θρῆνοι ἔφθαναν στὸ κατακόρυφο καὶ πολλὲς φορὲς γίνονταν πραγματικοί, ὁ ιερέας ἀρχιζεις νὰ λέγῃ δυνατὰ τὴν εὔαγγελικὴ περιπότη, ποὺ ίστορεῖ τὴν ἀνάσταση τοῦ Λαζάρου. Στὸ σημεῖο ποὺ διατίθεται τὸ φάνατος τοῦ Λαζάρου δεῦρο ἔξελθε...» τὸ ξαπλωμένο παιδί ξαφνικὰ ἀνοιγε τὰ μάτια του καὶ σηκωνόταν ἀπὸ χάμω θριαμβευτικά. Ἡ ώραία αὐτὴ θρησκευτικὴ ἐκδήλωση καταργήθηκε πρὶν πολλὰ χρόνια, ἐπειδὴ ἡ ἀναπαράστασις τοῦ θαύματος ἐθεωρήθη σὰν ἀπομεινάρι εἰδωλολατρίας» (*Αγνῆς Μιχαηλίδη, Λάρνακα, ἡ παλιὰ Σκάλα. Λευκωσία 1974 σ. 154*). Καμμία ἀμφιβολία δει καὶ ἡ τελετὴ τοῦ Λαζάρου, ὡς ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἔτους, καθ' ἓν τελείται, ἀνάγεται εἰς τὰς παραστάσεις ἐκείνας, ὅπου ἔνας θεὸς ἀποθνήσκει ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς νεότητός του, ἀλλ' εὐθὺς ἀνασταίνεται καὶ ἐπευφημεῖται ως χορηγὸς μιᾶς νέας ζωῆς, δημοσίας ὁ *Ἀδωνίς* εἰς τὰς ἀναλόγους ἕοις τῶν ἀρχαίων.

8. *Wald - u. Feldkulte 2, 273* κ.ε. Ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ φαίνεται εἰς τὸν *Ludwig Deubner*, ἐνθ' ἀν. 221 πολύ ἀφηρημένη. Ορθοτέρα, κατὰ αὐτόν, εἶναι ἡ θέσις τοῦ *Frazer*, ὅστις τονίζει τὴν πρακτικὴν ἔννοιαν τῆς τελετῆς : πεῖνα, αἰσθητὴ ἡ ἐπαπειλουμένη, ἦτο ἡ κυρία πηγὴ τῆς λατρείας τοῦ Ἀδώνιδος (*Frazer, Golden Bough*³ 5, 231). Ἡ τροφὴ ἦτο ἐκεῖνο, ἐξ οὗ ἔξηρτάτο τὸ πᾶν. Ἄν τώρα διαθέτεις ἐσήμαινε ἔνα ἔξιλασμὸν τοῦ θεοῦ τῶν καρπῶν, τὸν ὅποιον μὲ τὸν θερισμὸν καὶ τὴν συγκομιδὴν ἀπὸ τὰ δένδρα ἐπίστευον ως τρωθέντα, τοῦτο ἄς μείνῃ ἀνεξέταστον : εὐνόητον, εἶναι, ὅτι εἶχε κάποιον ἄλλον λόγον. Σπουδαιοτέρα εἶναι ἡ ἐρμηνεία τῶν Ἀδώνιδος κήπων, εἰς τοὺς ὅποιους τὸ οὖσιωδες δὲν εἶναι ὁ ταχὺς μαρασμὸς τῶν ταχέως ἀναβλαστανόντων φυτωρίων, ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ ἀναβλάστησις αὐτή.

9. Βλ. ἀνωτ. σελ. 188 σημ. 6.

αἴρει τὴν παραδεδεγμένην γνώμην, διτὶ ἡ λατρεία του ἥλθεν ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν καὶ ἦτο γεμάτη πάθος¹⁰.

Ἡ συνήθεια τῆς σπορᾶς σπόρων κριθῆς ἢ φακῆς εἰς ἀγγεῖα ἡμέρας τινὰς πρὸ τῆς Μεγ. Ἐβδομάδος δὲν περιορίζεται εἰς τὰ στενὰ ὅρια μιᾶς πόλεως, τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν. Ὡς ἐνθυμεῖται ὁ κ. Χαρίλ. Μέγας εἰς τὴν Μεσημβρίαν τῆς ΒΑ Θράκης κατὰ τὴν περιφορὰν τοῦ Ἐπιταφίου ἔξεθετον πρὸ τῆς ἔξωθύρας τοῦ σπιτιοῦ ἔνα τραπεζάκι καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἔστηναν ἀναμμένας λαμπάδας καὶ ἔκαιον θυμιάματα, τοποθετοῦσαν δὲ καὶ πιάτο μὲ χλόην. Ὡς δὲ μὲ πληροφορεῖ ὁ κ. Κ. Χουρμούζιαδης, τὸ ἔθιμον τοῦτο ἐτελεῖτο καὶ ἐν Κωνσταντίνῃ τῆς Ρουμανίας παρὰ ἐλληνικῶν οἰκογενειῶν, προερχομένων ἐκ Μεσημβρίας, καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον συνηθίζεται ἔως σήμερον εἰς τὰς Σέρρας. "Οτι δ' ἐπεκράτει τοῦτο ἄλλοτε καὶ ἄλλαχοῦ τῶν Ἐλληνικῶν χωρῶν, ἀλλὰ μὲ ἥλλοιωμένον τὸν σκοπόν, συνάγεται ἐκ συνηθείας τῆς Μεσσηνίας, τὴν διποίαν ἀναφέρει ὁ Ν. Πολίτης, διατηρούσης ἀμετάλλακτον τὸν τύπον τῶν Ἀδώνιδος αἵπατων. Ἐκεῖ κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Πάσχα καὶ ὕστερον κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας θέτουν σπόρους σίτου ἢ κριθῆς ἢ φακῆς ἢ κέχρου εἰς μικρὰ πινάκια μὲ δλίγο νερό ἢ καὶ εἰς τὴν ἔξωθερικὴν ἐπιφάνειαν πορωδῶν κανατίων γεμάτων μὲ νερό. Οἱ σπόροι, ποτιζόμενοι ἀπὸ τὸ νερό ποὺ διηθεῖται ἀπὸ τοὺς πόρους τῶν πηλίνων κανατίων, γρήγορα ἐκβλαστάνουν εἰς δλίγας ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ γρήγορα ἡ ἐκβλαστήσασα χλόη μαραίνεται. Ἡ συνήθεια, ὡς λέγει ὁ Πολίτης, ἐπικρατεῖ καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἐλλάδος, μὲ σκοπόν, ὡς λέγουν, τὸν στολισμὸν τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὴν χλόην¹¹. Ἐδῶ ὁ ἀληθινὸς σκο-

10. M. Nilsson, *Gesch. d. Griech. Religion*, I 689 καὶ *Popular Greek Religion*, σ. 91.

11. Εἰς τὸν σκοπὸν αὐτὸν μετέπεσε προφανῶς τὸ ἔθιμον καὶ ἐν Σωζοπόλει, ὅπου καθ' ἡ μὲ πληροφορεῖ ὁ κ. Βαλ. Βαφειάδου, αἱ γυναικες συνήθως τόν χειμῶνα ἢ στὰς ἀρχὰς τῆς ἀνοίξεως ἐσπερναν σπόρους φακῆς σὲ πιάτα, χωρὶς χῦμα δμως, ἀφοῦ τοποθετοῦσαν μέσα τεμάχια τεύχας ἢ καὶ βρεγμένο βαμβάκι, ἐπάνω στὸ διποίο σκορποῦσαν βρεγμένες φακές, φρόντιζαν νὰ τὶς ποτίζουν, γιὰ νὰ ὑπάρχῃ πάντα υγρασία καὶ σὲ ώρισμένες μέρες φύτρωνε ώραια χλόη. Τὸ πιάτο αὐτὸ δμως τὸ τοποθετοῦσαν ἐπάνω στὸ τραπέζι τοῦ δωματίου, ὡς διακοσμητικό, ὅπως θὰ τοποθετοῦσαν μία γλάστρα. "Οχι σὲ ώρισμένη ἑορτή, οὔτε τὴν Μεγ. Παρασκευή, δτε στὸ τραπεζάκι στοὺς ἔξωστας τοποθετοῦσαν μόνο κηροπήγια (τὰ λεγόμενα σαμντάνια), μὲ λαμπάδες καὶ θυμιατὸ μὲ θυμίαμα ἢ καὶ κανένα εἰκόνισμα.

"Εμαθα δμως ἀπὸ ὑπερήλικες Σωζοπολίτισσες, δτι σὲ πολλὰ σπίτια τὴ Μεγάλη Πέμπτη, ποὺ ἔτρωγαν καὶ λάδι, μαγείρευαν φακές, ποὺ θεωροῦνταν τὰ δάκρυα τῆς Παναγίας. "Υπῆρχε, λέγει, ἡ παράδοσις δτι τὴν ἡμέρα αὐτή, «ἐνῷ ἡ Παναγία ἔκλαιγε καὶ θρηνοῦσε γιὰ τὰ Πάθη τοῦ Γιοῦ τῆς, μιὰν ἀχελώνα, ποὺ μαγέρεψε κείν' δὴν ἡμέρα φακή, δὴν λυπήθηκε ποὺ πὲ δὴ σύχυσι δῆς θηλὰ πομείνη νηστική, ἔβαλε πὰ στὸ καύκαλο δῆς κάμποση φακὴ καὶ δὴν πῆγε. "Η Παναγία, ποὺ εἶδε δὴν ἀχελώνα νὰ πορπατῇ ἔτσι πὲ δὴ φακὴ στὸ καύκαλο, δὴν ἤρτε κείν' δὴν ὥρα νὰ γελάσῃ κι' ἀς ἤδανε τόσο πολὺ συχυσμένη. Μὰ ἔβαλε λή-

πὸς ἔχει λησμονηθῆ, ἀλλοῦ τὸ θρησκευτικὸν αὐτὸν νόμιμον διὰ τοῦ συρφυροῦ μαντικῶν σκοπῶν μετέπεσεν εἰς μαγικὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ διατηρεῖται ἀμιγὲς εἰς τὰ τελούμενα κατὰ τὸ Πάσχα ἐν Σέρραις, ἀλλοτε δὲ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Θράκης.

Ἄμιγές ἐπίσης διατηρεῖται καὶ ἐν Σικελίᾳ, ὅπου αἱ γυναῖκες σπείρουν δομοίως σιτάρι, φακὴν καὶ καναβοῦρι εἰς πινάκια, τὰ δόποῖα θέτουν εἰς σκοτεινὸν μέρος καὶ τὰ ποτίζουν ἡμέραν παρ' ἡμέραν. Οἱ σπόροι βλαστάνουν γρήγορα, τὰ δὲ βλαστάρια τὰ περιδένουν μὲν ἐρυθρὰς ταινίας. Τὰ πινάκια καταθέτουν τὴν Μεγ. Παρασκευὴν εἰς τοὺς Ἐπιταφίους. Ὡς δὲ ἐβεβαιώθη, τὸ ἔθιμον τοῦτο τελεῖται καὶ εἰς Κοσέντζα τῆς Καλαβρίας, δηλονότι εἰς περιοχὴν τῆς ποτὲ Μεγάλης Ἑλλάδος¹².

Μετὰ τὰς ἀνωτέρω διαπιστώσεις ἐξήτησα νὰ μάθω ἀν τὸ ἔθιμον τοῦ Ἐπιταφίου ἔξακολουθῇ νὰ τελῆται ἔως σήμερον εἰς τὰς Σέρρας καὶ τὰ πέριξ χωρία.

Σχετικὴν ἔρευναν εἶχεν ἡδη κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Πάσχα 1965 διενεργήσει εἰς τὰς Σέρρας ὁ συντάκτης τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τῆς Ἑλλην. Λαογραφίας κ. Γ. Αἰκατερινίδης. Ὡς οὗτος ἐξηκρίβωσε, τὸ ἔθιμον ἐτελέσθη εἰς τὴν συνοικίαν Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, τὰ τῆς τελέσεως δ' αὐτοῦ ἀφηγήθη εἰς αὐτὸν ἡ Κοῦλα Φωτιάδου, ἐτῶν 55, ὡς ἔξῆς: «Πρὸν τὸ Πάσχα εἴκοσι μέρες βάζουμε φακὲς σὲ γλάστρα μὲ χῶμα ἢ σὲ πιάτο καὶ τὸ ἀφήνουμε σὲ μέρος σκοτεινὸν νὰ μεγαλώσῃ. Μπορεῖ καὶ καλαμπόκι νὰ βάλουμε μὲ τὸν ἔδιο τρόπο. Τὴ γλάστρα ἢ τὸ δοχεῖο τὸ ντύνουμε μὲ χρωματιστὰ χαρτιά καὶ φιοῦντες (φιόγγους) ἀπὸ χαρτὶ καὶ τὸ στολίζουμε. Ἐτσι τὸ παρουσιάζουμε στὸν Ἐπιτάφιο». Ὁ κ. Αἰκατερινίδης ἔλαβε καὶ φωτογραφίαν ἀπὸ «χασίλι».

Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος παρεκάλεσα τὸν κ. Κ. Τσαγγαλᾶν, βοηθὸν τῆς ἔδρας τῆς Λαογραφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Θεοφύκης, δπως ἔρευνήσῃ τὰ τοῦ ἔθιμου διὰ φοιτητῶν τῆς Φιλοσ. Σχολῆς, καταγομένων ἐκ τῆς περιχώρας τῶν Σερρῶν. Αἱ εἰδήσεις ποὺ συνεκόμισεν δὲ κ. Τσαγγαλᾶς ἀπὸ τὰ χωρία Ἀγλαδοχῶρι, Ἀγιον Πνεῦμα καὶ Νέο Σούλι ἀναφέρουν μὲν ἐκθεσιν τῆς εἰκόνος τοῦ Ἐσταυρωμένου μὲ ἀναμμένα κηρία καὶ θυμιάματα πρὸ τῆς

γορα τὸ δάχτυλό δῆς στ' ἀχείλη τῆς καὶ μπόδισε τὸ γέλιο τῆς καὶ γιὰ τοῦτο λένε, ποὺ πὲ τότε ἔχει δτήν βούλα στὴ μέση τὸ πάνου τ' ἀχείλη. Καὶ λένε κόμα, ἄμα καμμιὰ φορὰ πὰ στὴ μεγάλη σύχυση γελάσῃ κανείς, ποὺ τυχαίνει καμμιὰ φορά, ἀφοῦ κι ἡ Παναγία γέλασε'».

(Διηγησις τῆς κ. Ἐλένης Λιάκου καὶ τῆς κ. Μαριάνθης Συμεωνος, ἡλικίας περίπου 75 καὶ 80 ἐτῶν).

Όμοία παράδοσις, ως μὲ πληροφορεῖ ἡ κ. Μάρθα Γ. Ζωτιάδου, ἥτο γνωστὴ καὶ εἰς τὴν Μεσημβρία καὶ τὸν Πύργον τῆς Ἀνατ. Ρωμυλίας.

12. Ν. Γ. Πολίτης, *Λαογραφία Γ°*, σ. 36.

αὐλοιθύρας τῶν σπιτιῶν, ὡς καὶ τὴν τοποθέτησιν μιᾶς γλάστρας μὲ λουλούδια, ἀλλ᾽ ὅχι καὶ ἄγγείου μὲ χασίλι, δπως εἰς τὴν πόλιν τῶν Σερρῶν. Πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ σπορὰ ταχυβλάστου χλόης εἰς τὰ χωρία ἐλησμονήθη καὶ διετηρήθη μόνον ἡ παράθεσις ἀνθισμένων φυτῶν.

Ἡ ἀρχαιότης καὶ ἔλληνικότης τοῦ ἐθίμου τῶν Σερρῶν εἶναι ἀδιαμφισβήτητος, καὶ ἀποτελεῖ τρανὴν ἀπόδεξιν ὅτι ἀρχαιότατον θρησκευτικὸν νόμιμον, προσαρμοσθὲν πρὸς τὴν τελετὴν τοῦ Ἐπιταφίου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, διετηρήθη ἀμιγὲς ἐπὶ τόσους αἰώνας ἐπιδρομῶν καὶ ἀναστατώσεων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς περιμαχήτου Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης. Καὶ ἔχουν καθῆκον ὅσοι ἐκ τῶν κατοίκων τῶν Σερρῶν κατανοοῦν τὴν σημασίαν, τὴν ὅποιαν καὶ ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως ἔχει ἡ Λαογραφία, νὰ φροντίσουν μὲ ὅλους τοὺς τρόπους διὰ τὴν διατήρησιν ἐθίμου ἔλληνικωτάτου.